

„Požehnaním domu je múdra žena“¹ – Život starovekých Egypt’aniek

Lubica Hudáková²

Spoločenské postavenie ženy v starovekom Egypte je v porovnaní s väčšinou kultúr staroveku považované za ojedinelé. A to napriek tomu, že staroegyptskej civilizácii vždy dominovali predovšetkým muži, ktorí tvorili úradnícky aparát a štátnu správu a vedeli čítať a písať.

Dokumenty, ktoré odzrkadľujú život ženy nekráľovského pôvodu v starom Egypte sú zlomkovité, často zidealizované alebo pochádzajúce z pera pisára, dláta sochára či štetca maliara, ktorí boli všetci mužského pohlavia. Väčšina súvekých písomných prameňov ženy iba spomína, chýbajú nám texty ako napríklad autobiografie, v ktorých by sa nám v nejakej forme prihovoriли ženy samotné. Vyobrazenia na reliéfoch, maľbách a v plastike zase podliehajú snahe byť v súlade s Maat – staroegyptským princípom pravdy a harmónie – a odzrkadľujú teda realitu vysnenú, a nie skutočnú.

Žena sa podľa všetkého už počas detstva pripravovala na úlohu manželky a učila sa viesť domácnosť. Za normálnych okolností sa vydávala medzi dvanástym a štrnástym rokom života, po dovŕšení pohlavnej zrelosti, zatiaľ čo muž mal okolo 20 rokov a mal mať za sebou už ukončené vzdelanie a úspešný začiatok kariéry. V Ptahhotepovom ponaučení, zbierke rád, ktorá bola spísaná literárnou formou na papyrus v čase Strednej ríše (2055 – 1650 p.n.l.)³ a v ktorej sa stodesaťročný vezír Ptahhotep prihovára svojmu synovi, aby mu odovzdal životné múdrosti, sa dozvedáme nasledovné: „*Keď si toho schopný (dokážeš sa uživiť), založ si domácnosť a miluj svoju ženu správnym spôsobom. Naplň jej brucho a obleč jej chrbát. Ošetrovací olej je liekom pre jej pokožku. Rob radosť jej srdcu, kým žiješ! Lebo ona je ako užitočné pole pre svojho pána.*“

Uzavretie manželstva nevyžadovalo v starom Egypte žiadnu oficiálnu ceremóniu. Manželské zmluvy sa objavujú až v 7. storočí p.n.l., podľa všetkého však určitá forma existovala už v časoch Novej ríše (1550 – 1069 p.n.l.). V zmluvách sú zastúpené mená manželov, pisára resp. notára, v niektorých prípadoch sú spomenutí aj obaja rodičia či iní príbuzní muža a svedkovia, ako aj povolanie manžela a svedčia o pomerne širokom spektre ženských práv. Dochované sú rôzne klauzuly, týkajúce sa vena, výživného, detí, či rozdelenia majetku v prípade rozchodu.

¹ Citát z Ancheschonqovho ponaučenia, 1. storočie p.n.l.

² Lubica Hudáková pôsobí na Egyptologickom inštitúte vo Viedni a venuje sa vyobrazeniam ženy v hrobkách hodnostárov Strednej ríše.

³ Datovanie jednotlivých období dejín starovekého Egypta podľa Shaw, I., *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford, 2000, 480 – 489.

Písomné pramene sa k žene ako pani domácej vyjadrujú chválitebne, ale i výstražne. Aniho ponaučenie nám napríklad ponúka výrok, ktorý ostáva aktuálnym dodnes: „*Nekontroluj svoju ženu v jej domácnosti, keď vieš, že je svedomitá. Nepovedz: „Kde je to? Dones mi to!“ , ak to odložila na správne miesto. Pozoruj ju a mlč, potom spoznáš jej šikovnosť. Aká je to radosť, keď ťa potom vezme za ruku!*“ V ponaučení však stojí aj nasledovné: „*Ukáž svojej žene vlastný majetok, ale nezveruj jej ho. Nezver jej ani ročné peniaze na chod domácnosti!*“ Úloha ženy spočívala hlavne vo vedení domácnosti, starostlivosti o potomstvo, zveľaďovaní majetku výmenou vlastnoručne vyrobených tovarov ako napr. látok a staraní sa o mletie múky a výrobu chleba či piva, základných potravín.

V antických i súčasných kultúrach zaujíma žena špeciálne miesto predovšetkým vďaka jej schopnosti priviesť na svet potomstvo a niet divu, že aj v starom Egypte zohrávalo tehotenstvo a materstvo centrálnu rolu v živote rodiny. Potomstvo nebolo len otázkou rodinného šťastia ale aj ekonomickým a náboženským faktorom, lebo deti boli dedičmi majetku a museli zabezpečiť fungovanie zádušného kultu po smrti rodičov.

Po otehotnení mala žena viacero možností, ako zistiť pohlavie dieťaťa. Medzi najznámejšie patrí pokus s jačmeňom a pšenickou dvojzrnnou, ktoré treba denne pokvapkať močom. Pokiaľ aspoň jedno obilie začne klíčiť, je to dôkaz, že žena je tehotná. Ak skôr vyklíči pšenica, bude to chlapec, ak jačmeň, narodí sa dievča. S tehotenstvom a pôrodom sú spojené mnohé predmety ako napr. fľaštičky s olejom slúžiacim na natieranie brucha tehotnej ženy, pôrodné tehly či tzv. magické paličky vyrobené z kosti alebo hrošieho kla a dekorované ochrannými božstvami i nebezpečnými zvieratami, ktoré mali ochrániť matku i dieťa pred démonmi. Maľované ostraká z čias Novej ríše zo sídliska Dér el-Medína zobrazujú ženy tesne po pôrode v tzv. očisťovacom altánku (Obr. 2).

Z písomných prameňov vieme, že aj v starovekom Egypte bola problémom bezdetnosť resp. neúspešná snaha mať dieťa. Spomína sa napr. v Ptahhotepovom ponaučení. K neplodnosti resp. bezdetnosti sa vezír vyjadruje takto: „*Neznevažuj bezdetnosť a nepýš sa, že ty deti máš. Dosť je otcov, ktorí sú utrápení a dosť je matiek, ktoré porodili, a predsa je iná žena šťastnejšia ako ony.*“ Pri neplodnosti sa manželia mohli obrátiť modlitbou a prosbami na bohov ale i na svojich predkov prostredníctvom listov, v ktorých ich prosili využiť postavenie zosnulých na onom svete a zasiahnuť v ich prospech. Stretávame sa i s figúrkami žien s dieťaťom, na ktorých sa nachádzajú krátke prosby tohto typu. Na dôležitosť potomstva a s tým súvisiace postavenie ženy poukazujú aj tzv. figúrky plodnosti, ktoré sa našli v hrobch ako aj v domoch a chrámoch. Ich mnohostranné využitie svedčí o všadeprítomnej snahe magicky zabezpečiť plodnosť a v prenesenom význame i znovuzrodenie a kontinuitu života.

Tehotenstvo, pôrod a ženské choroby ako aj magické zarietadlá na ochranu matky a dieťaťa sa často objavujú aj v medicínskych papyrusoch ako napr. v gynekologickom papyruse Kahun, Berlínskom papyruse 3027 a 3038 či v známom Ebersovom papyruse (odsek 40 a 41).

Čo sa týka právneho a sociálneho postavenia ženy v staroegyptskej spoločnosti, už z raných dokumentov vyplýva, že žena zdieľala s mužom podobné, ak nie rovnaké právne výsady a povinnosti. Jej sociálne postavenie bolo však podmienené postavením jej otca a neskôr jej manžela. Najvýstižnejší je v tomto ohľade výrok z Aniho ponaučenia, ktorý hovorí: „*Ženy sa pýtaš na jej muža, muža na jeho hodnosť.*“

Vo všeobecnosti sa egyptské právo rozdeľuje na právo rodinné, civilné a trestné. Rodinné právo sa rekonštruje na základe manželských zmlúv a tzv. manželských kontraktov, ktoré vznikali počas trvania manželstva, ďalej testamentov či dedičských listín a čiastočne odzrkadľuje postavenie ženy v manželstve. Žene boli podľa všetkého garantované práva ako vlastniť majetok, voľne ním disponovať a dediť. Z ramesseovských čias sa zachovali listiny, v ktorých je definované dedičské právo medzi manželmi. Manželka podľa nich dostala po smrti svojho muža okrem vlastného vena aj tretinu spoločne nadobudnutého majetku, zatiaľ čo ostatné dve tretiny pripadli potomkom. Manželské zmluvy z Neskorej doby (664 – 332 p.n.l.) bývajú ešte oveľa presnejšie a vyznačujú sa podrobnými zoznamami objektov a majetku, ktorý partneri do manželstva priniesli. Písomné pramene tematizujúce prípady rozchodu partnerov poznáme až z Novej ríše a Neskorej doby. Dozvedáme sa napríklad, že v prípade, ak rozchod inicioval muž, musel vrátiť manželke vena a zaplatiť jej výživné. Ak bola príčinou žena, výživné odpadalo. V prípade nevery resp. podvodu stratila neverná strana podiel na spoločne nadobudnutom majetku. V rámci postavenia ženy si môžeme osvetliť bližšie aj právo obchodné a civilné. Dokumenty z Novej ríše dokladajú, že žena mohla voľne obchodovať, vlastniť služobníctvo, nehnuteľnosti, prenajať dom či dokonca požičovať peniaze.

Nevieme síce s istotou povedať, či spomínané práva a povinnosti platili aj pre nižšiu vrstvu egyptskej spoločnosti, vieme ale, že život žien z rôznych vrstiev bol jednoznačne odlišný. Zatiaľ čo ženy vysokých štátnych úradníkov nemuseli manuálne pracovať, mali k dispozícii služobníctvo, dojky či pisárov, ženy z nižších vrstiev mali každodenný život ťažší. V scénach z hrobiek hodnostárov sa ženy objavujú pri preosievaní a previevaní zrna po žatve; od dôb Strednej ríše sa v maľbách stretávame so zberačkou klasov. Z čias Novej ríše sa nám zachovali maľby, z ktorých vyplýva, že žena mohla aktívnejšie spolupracovať aj pri zbere ľanu. V umení sa najčastejšie stretávame s vyobrazením žien pracujúcich na výrobe chleba a piva, základných potravín staroegyptskej spoločnosti (Obr. 1). Uplatniť sa však mohli aj pri výrobe látok; zo Strednej a Novej ríše sa nám zachovali maľby a modely, ktoré

dokumentujú základné pracovné postupy pri pradení a tkaní (Obr. 3). Žena si taktiež mohla zvoliť povolanie pôrodníčky, dojky či vychovávateľky; dospievajúce dievčatá sa objavujú vo vyššie postavených rodinách ako pobočníčky či ako slúžky starajúce sa o obsluhu hostí pri hostinách, tzv. banketoch, či oslavách (Obr. 4).

S hostinami, oslavami ale aj náboženskými a kultovými obradmi súvisí tanec, spev a hra na hudobné nástroje. Tieto aktivity boli vždy úzko spojené s kultom a ženy, ktoré ich ovládali, bývali často kňazkami a slúžili v chrámoch. V Starej ríši (2686 – 2160 p.n.l.) sa objavujú aj ženy nesúce titul kňazky zádušného kultu, ktoré sa zúčastňujú pohrebných sprievodov, recitujú modlitby a starajú sa o pravidelné prinášanie obetí do hrobu zosnulého. Doložené je aj povolanie tzv. plačiek, ktoré si pri pohrebných sprievodoch okrem náreku a bedákania trhali vlasy či šaty a hlavu si posypávali popolom.

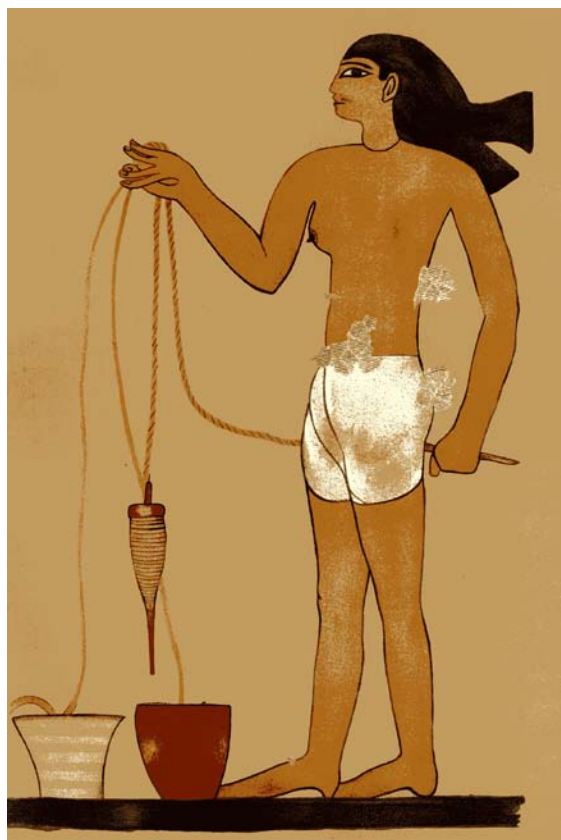
Starí Egypťania boli presvedčení, že existuje posmrtný život a príprave naň venovali väčšiu časť svojho života. Príslušníci vyššej vrstvy, ktorí mali dostatok prostriedkov, začali pomerne skoro stavať svoju hrobku, príbytok na večnosť, a pripravovať hrobovú výbavu. Muži i ženy mali pritom rovnaké očakávania a nároky. Z doložených dokumentov vyplýva, že muž bol zodpovedný aj za zriadenie kultu pre svoju manželku, ktorá však v hrobkách zaujíma iba druhoradé postavenie.

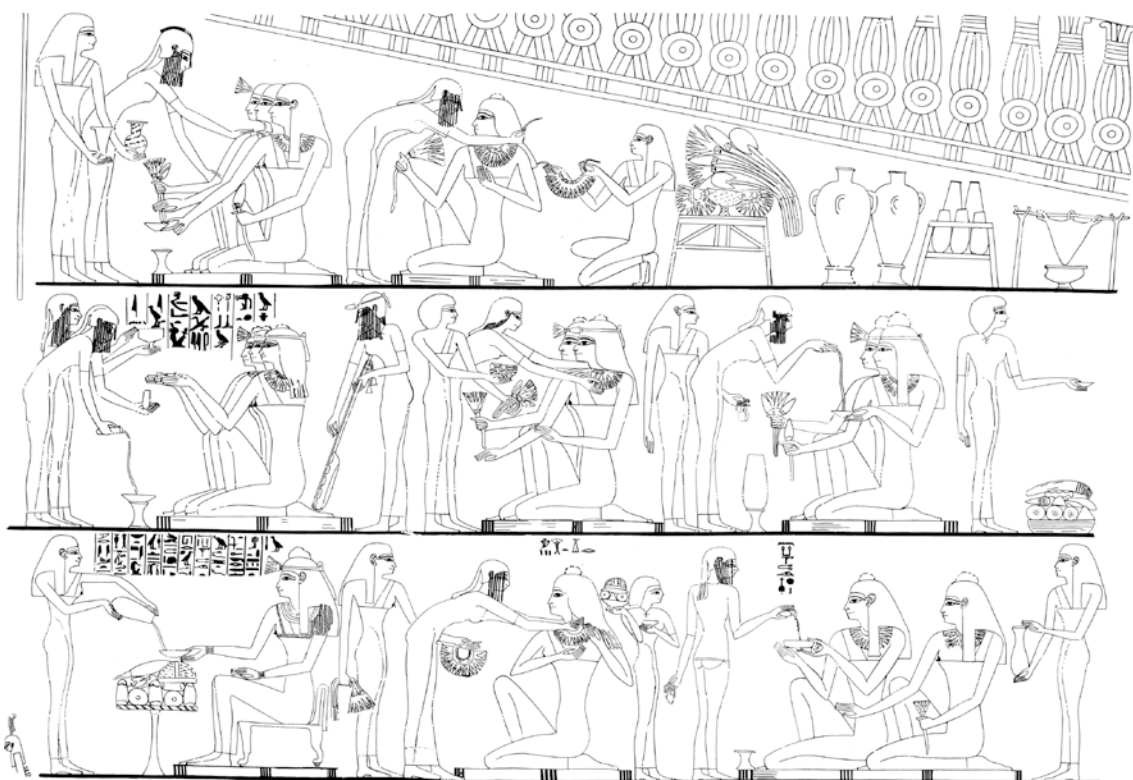
Obr. 1 Pečenie chleba v kónických formách zvaných „bd3“, hrobka TT 60 v Tébách, Stredná ríša
 Davies, N. de G., *The Tomb of Antefoker, Vizier of Sesostris I, and of his Wife, Senet (No. 60)*, London, 1920, pl.
 XII A.

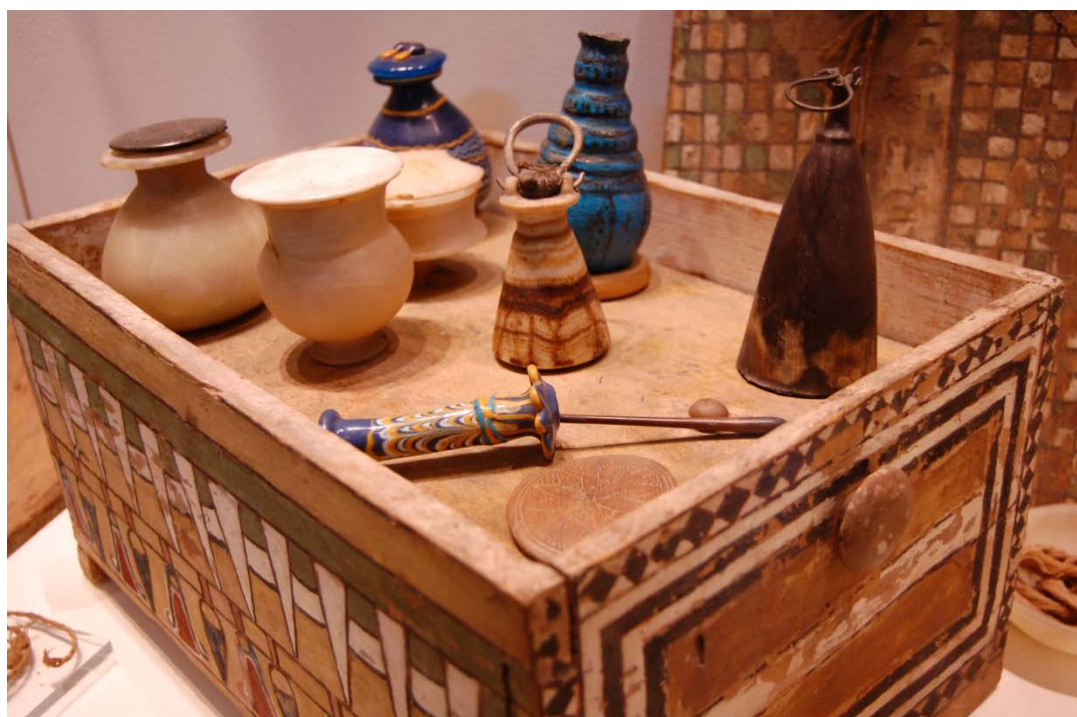
Obr. 2 Žena v tzv. očisťovacom altánku,
 Dér el-Medína, Nová ríša
 Britské múzeum, inv. č. 8506

Obr. 3 Priadka, hrobka Chnumhotepa II., Beni
 Hasan, Stredná ríša
 Carter, H. et alii, *Beni Hasan IV, Zoological and
 other details*, London, 1900, pl. XV.

Obr. 4 Hostina, mladé služobníčky obsluhujúce dámy z vyššej spoločnosti, hrobka TT 100 v Tébách, Nová ríša
 Davies, N. de G., *Paintings from the Tomb of Rekh-mi-Re' at Thebes*, New York, 1935, pl. 65.

Obr. 5 Kozmetická skrinka nájdená v hrobke Merit a jej mužom Cha, Dér el-Medína, Nová ríša
 Egyptské múzeum Turín, © Rastislav Hudák.

Doporučená literatura

- CAPEL, A.K. and MARKOE, G.E. (eds.), *Mistress of the House, Mistress of heaven: women in Ancient Egypt*, published in conjunction with the exhibition organized by the Cincinnati Art Museum, Cincinnati, Ohio, October 20, 1996, through January 5, 1997, and also appearing at The Brooklyn Museum (February 21 through May 18, 1997), New York, 1996.
- FISCHER, H.G., *Egyptian Women of the Old Kingdom and of the Heracleopolitan Period*, New York, 2000.
- GILLIAM, R. A., Priestesses of Hathor: Their Function, Decline and Disappearance, in: *JARCE* 32, 1995, 211 – 237.
- GOEDICKE, H., *Die privaten Rechtsinschriften aus dem Alten Reich*, Wien, 1970.
- GRAVES-BROWN, C.A., *Dancing for Hathor: Women in Ancient Egypt*, London and New York, 2010.
- HAMILTON, S., WHITEHOUSE, R.D. and WRIGHT, K.I. (eds.), *Archaeology and Women. Ancient and Modern Issues*, Walnut Creek, 2007.
- JANSSEN, R.M. and JANSSEN, J.J., *Growing up and Getting old in Ancient Egypt*, London, 2007.
- LANDGRÁFOVÁ, R., *Písň Zlaté bohyně. Staroegyptská milostná poezie*, úvod Hana Navrátilová, přebásnil Jan Krejčí, Set Out a Český egyptologický ústav, Praha, 2007.
- LEMKE, Y.G., *Die nichtköniglichen Priesterinnen des Alten Reiches (4. – 6.Dynastie)*, Diss., Würzburg, 2008.
- LESKO, B.S., *The remarkable Women of Ancient Egypt*, Providence, 1996.
- LESKO, B.S. (ed.), *Women's Earliest Records, From Ancient Egypt and Western Asia*, Proceedings of the Conference on Women in the Ancient Near East, Brown University, Providence, Rhode Island November 5–7, 1987, Brown University, Georgia, 1989.
- LOHWASSER, A. (ed.), *Geschlechterforschung in der Ägyptologie und Sudanarchäologie*, Internet-Beiträge zur Ägyptologie und Sudanarchäologie II, Berlin, 2000.
- MILLARD, A., *The Position of Women in the Family and the Society in Ancient Egypt: with special reference to the Middle Kingdom*, 3 volumes, London, 1976.
- PESTMAN, P.W., *Marriage and Matrimonial Property in Ancient Egypt. A Contribution to establishing the legal Position of the Woman*, Leiden, 1961.

- ROBINS, G., *Reflections of Women in the New Kingdom: Ancient Egyptian Art from The British Museum*, An Exhibition Organized by the Michael C. Carlos Museum, Emory University, February 4 – May 14, 1995, San Antonio, 1995.
- ROBINS, G., Women, in: D. B. REDFORD (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, Vol. 3, Oxford, 2001, 510 – 516.
- ROBINS, G., *Women in Ancient Egypt*, London, 1993.
- SCHMITZ, B. und STEFFGEN, U. (eds.), *Waren sie nur schön? Frauen im Spiegel der Jahrtausende*, Kulturgeschichte der Antiken Welt 42, Mainz am Rhein, 1989.
- STEFANOVIC, D., *The non-royal regular feminine titles of the Middle Kingdom and Second Intermediate Period*, London, 2009.
- STROUHAL, E., VACHALA, B. a VYMAZALOVÁ, H., *Lékařství starých Egyptů I. Staroegyptská chirurgie. Péče o ženu a dítě*, Academia, Praha, 2010.
- TOIVARI-VIITALA, J., *Women at Deir el-Medina, A Study of the Status and Roles of the Female Inhabitants in the Workmen's Community during the Ramesside Period*, Leiden, 2001.
- WARD, W.A., *Essays on Feminine Titles of the Middle Kingdom and Related Subjects*, Beirut, 1986.
- WILDUNG, D. and SCHOSKE, S., *Nofret – Die Schöne. Die Frau im Alten Ägypten*, Katalog zur Ausstellung, Roemer- und Pelizaeus-Museum Hildesheim, 15. Juli 1985 – 4. November 1985, Mainz, 1985.
- ZIEGLER, Ch., *Queens of Egypt: From Hetepheres to Cleopatra*, Paris, 2008.